

Beszéljünk/írjunk magyarul

3. rész

4 lábú – 4 lábás

Ha már áttértünk a mértékegységekről a nyelvhelyességre, akkor folytassuk a „négylábú kontra négylábás” perrel. Amikor még én a műegyetemre jártam, Kovácsházi és Jurek négyhengerű motorról beszélt, s nem négyhengeresről. Ma? „16 szelepes motor”.

Miről is van szó? Tizenhat db szelepes – azaz nem részvezérlésű – motorról vagy egy darab tizenhat szelepű motorról?

Mivel ez a pongyola és magyartalan szóképzés ritkán okoz félreértést, ezért sokan megengedhetőnek tartják a „szelepes”-t mindkét esetre („szél ellen...”) annak ellenére, hogy tudják, nem mindegy, mikor melyiket használjuk az -ú, -ű (-jú, -jű) és az -s (-as, -es) melléknévképző közül a mennyiségjelző melléknév képzésekor (s nem képzésénél!).

Ugyanis, ha a mennyiség mérhető (nem megszámlálható), akkor: 2 literes, 4 méteres, 6 amperes stb., de ha megszámlálható: 2 fedelű, 4 szelepű, 5 ajtójú stb.

A minőségjelző melléknév képzésekor (nem képzésénél!) nincs ilyen probléma, mindkét képző megkötés nélkül használható: nagy erejű ~ erős, rugós ~ rugózatlan, hengeres (motor) ~ Wankel-motor, szelepes ~ részvezérlésű stb.

Sajnos, ez a pongyolaság az élet más területein is elterjedt. Míg pl. a Hazai s Külföldi Tudósítások 1821-ben ezt írta: „mintegy 30-40 házak állítottak fel, melyek mind két emeletűek...”, addig ma már mindenki 2 emeletest mond, s csak a szövegkörnyezetből derül ki, hogy 2 darab emeletes házról vagy egy darab 2 emeletű házról van szó. Természetesen ma már hiába-

való próbálkozás lenne az „emeletű” kifejezés visszaállítása. Mint ahogy a jó hangzást is sértené, ha négy személyű autóról beszélénk a négy személyes helyett, már csak azért is, mert az autónak nincs egyetlen személye sem, de vannak benne ülések, vagyis: négyülésű.

Meghajtómű, meghajtás

A ricinus meghajt, a hajtómű hajt! – mondta annak idején Kovácsházi. Akár kétkerék-, akár négykerék-hajtás (nem négykerék-meghajtás) esetén.

Elsőkerék-hajtás – mellsőkerék-hajtás

Az utóbbi hibás: az autónak nincs melle. Elülső melléknév rövidített alakja: első (lásd: hátsó = hátsó). Az véletlen, hogy az 1. (első) sorszámnév alakilag megegyezik az elülső melléknév rövidített alakjával.

Robbanómotor

A belső égésű motorra általában nem jellemző a robbanás: talán a „kopogásos (detonációs) égés” közelíti meg leginkább a robbanás fogalmát. (Lancsarics: „A múlt században kísérleteztek a robbanómotorokkal. Később abbahagyták, mert túl gyakran kellett a kezelőket pótolni.”)

Helyesen nyilván: belső égésű motor.

Üzemanyag

Az esetek 95%-ában hajtóanyagról (benzinről, gázolajról) van szó. Pedig az üzemanyag ennél lényegesen tágabb fogalom: mindazon anyagok összessége, amelyek az üzemeltetéshez szükségesek, a hajtóanyagtól kezdve az olaj-

kon, a hűtő- és a fékfolyadék, a desztillált víz stb.-n keresztül mondjuk a jégmentesítőig. Furcsán néznének ránk egy boltban, ha 2 kg gyümölcsöt kérnénk. Nyilván megkérdeznék, mire gondoltunk, almára, szilvára vagy kivíre?

Az üzemanyagtartály helyett is helyesebb benzin- vagy gázolajtartályt mondani, vagy egyszerűen: tank (ez is csak annyira idegen szó, mint maga a benzin vagy a gázolaj). Elvégre tankolni szoktunk.

Egyébként a benzint (gázolajat stb.) tüzelőanyagoknak hívjuk, ha nem a jármű, hanem a motor felől közelítjük meg, mondjuk motorok összehasonlításakor (nem összehasonlításánál!). A tüzelőanyag-cellát sem szabad(-na) üzemanyagcellának hívni.

Automata – automatikus

Az első: főnév. A második: melléknév (jelző). Sebességváltó: automatikus. A berendezés, a szerkezet, ami automatikussá teszi a sebességváltó működését, az az automata.

Kormány szervó – szervokormány

Az első: hagyományos kormánygép kiegészítve különálló szervoberendezéssel. A második: szervoszerkezettel egybeépített kormányserkezet. (Nem tudjuk: szervó vagy szervó, v. ö.: rádió, de: elektro.) Vannak, akik az idegen szó helyett szívesebben hallanának olyan magyar kifejezéseket, mint kormányrészegítő, kormánysegély stb. Lehet, hogy igazuk van? Bár 1957-ben (!) a Technikában egy új Ford szervokormányról szóló cikknek valaki azt a címet adta, hogy „amerikai kormánysegély”, az olvasószervező gyorsan kijavította kormány szervóra.

Karburátor – porlasztó

Karburátor (nincs jó magyar neve!): összetett porlasztórendszer, amiben van mondjuk alapjárat, hidegindítási és gyorsítási porlasztó a főporlasztón kívül. (Egyesek próbálták meghonosítani a „gázosító” elnevezést – nem sok sikerrel.)

Gyorsító fokozat – gyorsmeneti fokozat

A „gyorsító fokozat” mindenre való, csak gyorsításra nem! Helyesen: gyorsmeneti fokozat. Akkor kapcsoljuk, amikor elértük a kívánt (nagy) sebességet (nem gyorsítunk tovább!), de nem akarjuk, hogy a motor túl gyorsan forogjon. Ha – pl. előzés céljából – mégis gyorsítani akarunk, akkor vissza kell kapcsolni a „direktbe” (idegen szó, de meghonosodott).

LÉZO

